ISNN 3030-3907

2026
MAY
ISSUE - 5
VOLUME - 1

DEVELOPMENT OF SCIENCE

ILMIY JURNAL

Development of science

Ilmiy jurnal

MAY 2026
Issue - 5, VOLUME - 1

ISSN 3030 -3907

Ilmiy jurnal OAK rayosatining 2024 yil 27 sentabrdagi 361-son qaroriga asosan 02.00.00 kimyo fanlari hamda 2025 yil 12 fevral 367- son qaroriga asosan 05.00.00 texnika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

BOSH MUHARRIR:
Temirov Alisher Hoshim o‘g‘li – texnika fanlari falsafa doktori (PhD),Dotsent.
TAHRIRIYAT KENGASH RAISI:
Fozilov Sadriddin Fayzullayevich – texnika fanlari doktori, professor
TAHRIRIYAT KENGASH A’ZOLARI

TEXNIKA FANLARI/ TECHNICAL SCIENCES/ ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

Bozorov G‘ayrat Rashidovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Abdurahmonov Olim Rustamovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Adizov Bobur Zamirovich
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Umumiy va noorganik kimyo instituti, professor
Hayitov Ruslan Rustamjonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Jumayev Qayum Karimovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Berdiyev Dorob Murodovich
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti, professor
Maxmudov Rafiq Amonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Tilloyev Lochin Ismatilloyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Raxmonov Qahramon Sanakulovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Barakayev Nusratullo Rajabovich
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti, professor.
Jo‘rayev Xayrullo Fayziyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Panoyev Erali Rajabboyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Ataullayev Sherzod Nabiullyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Murodov Malik Negmurodovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Axmedova Ozoda Bahronovna
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti.
Safarov Bahri Jumayevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Xaydarov Axtam Amonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Safarov Jasur Alijon o‘g‘li
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.

KIMYO FANLARI/ CHEMICAL SCIENCES/ ХИМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Axmedov Voxid Nizomovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Umarov Baqo Bafoyevich
Buxoro Davlat Universiteti, professor
Kodirov Abduaxad Abduraximovich
Qarshi davlat Universiteti, professor
Qurbonov Mingniqul Jumagulovich
Qarshi davlat Universiteti, dotsent
Turemuratov Sharibay Naurizbaevich
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Qoraqalpog‘iston bo‘limi Bosh ilmiy kotibi, professor
Tursunov Kaxor Shonazarovich
Qarshi davlat Universiteti, professor
Do‘stov Hamro
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Panoyev Nodir Shavkatovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Olimov Bobur Bahodir o‘g‘li
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Kasimov Sherzod Abduazimovich
Termiz Davlat Universiteti, professor.
Aliqulov Rustam Valiyevich
Termiz Davlat Universiteti, professor
Tropov Xamza Tursunovich
Samarqand Davlat Universiteti, professor

IQTISODIYOT FANLARI/ ECONOMICS/ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Nizamov Aslitdin Badreddinovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Boboyev Akmal Choriyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Ergashxojayeva Shaxnoza Djasurovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, professor
Saidaxmedova Nodira Ilxomovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, professor
Muxsinov Bekzod Toxirovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Shakarov Qulmat Ashirovich
Renessans ta'lim universiteti,dotsent.
Jumaeva Zulfiya Qayumovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Norova Salomat Yusupovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Avezova Shaxnoza Maxmudjonovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Jalilov Jamshid G‘anijonovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, dotsent
Xasanova Gulruh Djumanazarovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.

PEDAGOGIKA FANLARI/ PEDAGOGICAL SCIENCES / ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Siddiqova Sadoqat G‘afforovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Zoyirov Erkin Xalilovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, DSc, professor
Gaffarov Feruz Hasanovich
Puchon Universiteti, *professor*
Ruziyev Davron Yuldashevich
Buxoro Davlat Universiteti, professor
Muradova Firuza Rashidovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Yunusova Gulandon Samiyevna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
To‘xtayeva Zebo Sharifovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Navro‘zova Gulchixra Nigmatovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Uzoqova Laylo Polvonovna
Buxoro muhandislik – texnologiya instituti, dotsent.
To‘raqulova Marjona Qiyom qizi
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Muradova Zarina Rashidovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Murodov Sanjar Aslonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Shodiyev Jahongir Jo‘raqulovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent
Gaffarov Laziz Hasanovich
Buxoro muhandislik – texnologiya instituti, dotsent.

Tahririyat a’zolarning to‘liq ro‘yxati jurnalning www.devos.uz saytida keltirilgan.

Tahririyat hay’ati a’zolarining tarkibini o‘zgartirish hamda qo‘shimcha kiritish yoki tahririyat a’zoligidan chiqarish bosh muharrir tomonidan amalga oshiriladi.

ISSN 3030-3907

Development of science ilmiy jurnali 2024 yil 15 aprel kuni №256445 sonli guvohnoma bilan Davlat ro‘yxatidan o‘tgan.

To‘plam elektron ko‘rinishda (pdf formatida) mualliflarga taqdim etiladi. To‘plamga kiritiladigan maqolalarning mazmuni, ulardagi statistik ma’lumotlar va me’yoriy hujjatlarning to‘g‘riligiga hamda har qanday fikr - mulohazalarga mualliflarning o‘zlari mas’ul hisoblanadilar. Talablarga javob bermaydigan maqolalar to‘plamga kiritilmaydi. Tashkiliy qo‘mita maqola matnini qisqartirish, qisman tuzatish kiritish, seksiyalarga joylashtirish huquqiga ega.

ISSN 3030-3907

PSIXOTROP MODDALAR AYLANMASI SOHASIDA TIBBIY VA FARMATSEVTIKA TASHKILOTLARI FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH

Musurmonov Rabbim Ilhom o‘g‘li
Samarqand davlat tibbiyot universiteti, Farmatsiya fakulteti magistranti
Tosheva Lola Sunnatovna
Samarqand Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi bosh o‘qituvchisi
Pasitova Zamira Oblaqulovna
Samarqand Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi yetakchi o‘qituvchisi
Eshkobilova Mavjuda Ergashboyevna
Samarqand davlat tibbiyot universiteti Farmatsiya fakulteti dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada psixotrop moddalar aylanmasi sohasida tibbiy va farmatsevtika tashkilotlari faoliyatini takomillashtirishning tashkiliy, huquqiy, farmatsevtik va boshqaruv jihatlari tahlil qilinadi. Psixotrop moddalar zamonaviy tibbiyot amaliyotida psixiatriya, nevrologiya, anesteziologiya, reanimatologiya, palliativ yordam va boshqa klinik yo‘nalishlarda keng qo‘llaniladi. Ularning terapevtik ahamiyati yuqori bo‘lishiga qaramay, noto‘g‘ri saqlanishi, hisobga olinmasligi, nazoratsiz berilishi yoki noqonuniy muomalaga chiqib ketishi tibbiy, ijtimoiy va huquqiy xavflarni keltirib chiqaradi. Shu sababli psixotrop moddalar aylanmasining barcha bosqichlari — ehtiyojni aniqlash, buyurtma berish, qabul qilish, saqlash, hisobga olish, bo‘limlarga taqsimlash, bemorga tayinlash, sarfni qayd etish, qoldiqni nazorat qilish va hisobot yuritish — yagona kompleks boshqaruv tizimi sifatida tashkil etilishi lozim. Tadqiqotda amaldagi normativ-huquqiy talablar, tibbiy tashkilotlar va dorixonalarda psixotrop moddalar bilan ishlash jarayonlari, mavjud tashkiliy muammolar hamda ularni bartaraf etish yo‘llari o‘rganildi. Xususan, 2025-yilda davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan Nizomda psixotrop moddalarni saqlash, realizatsiya qilish, berish, taqsimlash va hisobga olish tartibi belgilangan bo‘lib, unda dorixonalar, davolash-profilaktika muassasalari, dorixona omborlari, ilmiy-tadqiqot institutlari, oliy ta’lim tashkilotlari va nazorat-tahlil laboratoriyalarida psixotrop moddalar bilan ishlash qoidalari alohida ko‘rsatilgan . Maqolada faoliyatni takomillashtirish uchun ichki nazoratni kuchaytirish, elektron hisob yuritish tizimlarini joriy etish, mas’ul xodimlarning malakasini oshirish, hujjatlashtirish intizomini mustahkamlash va xavfga asoslangan audit tizimini yo‘lga qo‘yish taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: psixotrop moddalar, dori vositalari aylanmasi, farmatsevtika tashkilotlari, tibbiy tashkilotlar, saqlash, hisobga olish, ichki nazorat, retsept, dorixona, farmatsevtik faoliyat.

Аннотация. В данной статье анализируются организационные, правовые, фармацевтические и управленческие аспекты совершенствования деятельности медицинских и фармацевтических организаций в сфере оборота психотропных веществ. Психотропные вещества широко применяются в современной медицинской практике в психиатрии, неврологии, анестезиологии, реаниматологии, паллиативной помощи и ряде других клинических направлений. Несмотря на их высокую терапевтическую значимость, неправильное хранение, отсутствие должного учета, бесконтрольная выдача или попадание в незаконный оборот могут привести к медицинским, социальным и правовым рискам. Поэтому все этапы оборота психотропных веществ — определение потребности, оформление заявки, прием, хранение, учет, распределение по отделениям, назначение пациенту, регистрация расхода, контроль остатков и ведение отчетности — должны быть организованы как единая комплексная система управления. В исследовании изучены действующие нормативно-правовые требования, процессы работы с психотропными веществами в медицинских организациях и аптеках, существующие организационные проблемы, а также пути их устранения. В частности, в Положении, зарегистрированном в 2025 году, определен порядок хранения, реализации, выдачи, распределения и учета психотропных веществ, а также отдельно указаны правила работы с психотропными веществами в аптеках, лечебно-профилактических учреждениях, аптечных складах, научно-исследовательских институтах, высших образовательных организациях и контрольно-аналитических лабораториях. В статье предлагается усиление внутреннего контроля, внедрение электронных систем учета, повышение квалификации ответственных сотрудников, укрепление дисциплины документального оформления и внедрение системы аудита, основанной на оценке рисков.

Ключевые слова: психотропные вещества, оборот лекарственных средств, фармацевтические организации, медицинские организации, хранение, учет, внутренний контроль, рецепт, аптека, фармацевтическая деятельность.

Abstract. This article analyzes the organizational, legal, pharmaceutical and managerial aspects of improving the activities of medical and pharmaceutical organizations in the field of psychotropic substances circulation. Psychotropic substances are widely used in modern medical practice in psychiatry, neurology, anesthesiology, intensive care, palliative care and a number of other clinical areas. Despite their high therapeutic importance, improper storage, lack of proper accounting, uncontrolled dispensing or diversion into illegal circulation may lead to medical, social and legal risks. Therefore, all stages of psychotropic substances circulation — determining demand, placing orders, receiving, storage, accounting,

ISSN 3030-3907

distribution to departments, prescribing to patients, recording consumption, monitoring remaining stock and maintaining reports — should be organized as a unified comprehensive management system. The study examines current regulatory and legal requirements, procedures for handling psychotropic substances in medical organizations and pharmacies, existing organizational problems, and ways to eliminate them. In particular, the Regulation registered in 2025 defines the procedure for storing, selling, dispensing, distributing and accounting for psychotropic substances, and separately specifies the rules for handling psychotropic substances in pharmacies, medical and preventive institutions, pharmacy warehouses, research institutes, higher education institutions and control-analytical laboratories. The article proposes strengthening internal control, introducing electronic accounting systems, improving the qualifications of responsible personnel, enhancing documentation discipline and implementing a risk-based audit system.

Keywords: psychotropic substances, circulation of medicines, pharmaceutical organizations, medical organizations, storage, accounting, internal control, prescription, pharmacy, pharmaceutical activity.

KIRISH.

So‘nggi yillarda sog‘liqni saqlash tizimida dori vositalaridan oqilona foydalanish, ularning sifati, xavfsizligi va qonuniy aylanmasini ta’minlash masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, markaziy asab tizimiga ta’sir etuvchi psixotrop moddalar bilan ishlash jarayoni yuqori darajadagi nazorat, mas’uliyat va hujjatlashtirish intizomini talab qiladi. Psixotrop moddalar tibbiyotda muhim terapevtik vosita sifatida qo‘llanadi. Ular ruhiy buzilishlar, uyqu buzilishi, kuchli xavotir holatlari, tutqanoq sindromlari, og‘riq sindromlari, reanimatsion va anesteziologik amaliyotlarda shifokor ko‘rsatmasi asosida ishlatiladi.

Biroq mazkur dori vositalarining farmakologik xususiyatlari ularning alohida tartibda nazorat qilinishini talab etadi. Chunki psixotrop moddalar noto‘g‘ri qo‘llanilganda, me’yoridan ortiq ishlatilganda yoki shifokor nazoratisiz qabul qilinganda qaramlik, nojo‘ya ta’sirlar, zaharlanish, ijtimoiy moslashuv buzilishi va boshqa salbiy oqibatlarga sabab bo‘lishi mumkin. Shu bois psixotrop moddalar aylanmasida tibbiy zarurat va huquqiy nazorat o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash muhim hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida dori vositalari va farmatsevtika faoliyatini tartibga solishga qaratilgan normativ-huquqiy baza shakllangan. “Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to‘g‘risida”gi qonunchilikda tibbiyot amaliyotida qo‘llanilishiga ruxsat etilgan giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarni realizatsiya qilish, berish, taqsimlash, saqlash va hisobga olish tartibini belgilash zarurligi ko‘rsatilgan . Bundan tashqari, 2025-yil 27-yanvarda

ISSN 3030-3907

ro‘yxatdan o‘tkazilgan 3604-sonli Nizomda giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarni saqlash, realizatsiya qilish, berish, taqsimlash va hisobga olish tartibi batafsil belgilangan .

Psixotrop moddalar bilan ishlash tibbiy tashkilotlarda oddiy dorilar bilan ishlashdan tubdan farq qiladi. Chunki bu jarayonda nafaqat farmatsevtik bilim, balki huquqiy savodxonlik, hisob-kitob yuritish madaniyati, moddiy javobgarlik, xavfsizlik qoidalari va ichki nazorat tizimi ham muhim o‘rin tutadi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, psixotrop moddalar aylanmasida yuzaga keladigan muammolar ko‘pincha bir nechta omillar bilan bog‘liq bo‘ladi. Bular: hujjatlarning noto‘g‘ri yuritilishi, qoldiq miqdorlarning o‘z vaqtida solishtirilmasligi, mas’ul shaxslarning yetarli tayyorgarlikka ega emasligi, retsept yozish va dori berish jarayonida nazorat mexanizmlarining sustligi, elektron monitoring tizimlarining yetarlicha joriy etilmaganligi hamda ichki auditning muntazam olib borilmasligidir.

Shu nuqtayi nazardan, psixotrop moddalar aylanmasi sohasida tibbiy va farmatsevtika tashkilotlari faoliyatini takomillashtirish nafaqat dorixona yoki davolash-profilaktika muassasasining ichki vazifasi, balki butun sog‘liqni saqlash tizimining xavfsizlik, sifat va qonuniylikka qaratilgan muhim yo‘nalishidir. Mazkur maqolaning maqsadi — psixotrop moddalar bilan ishlash jarayonlarini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va tibbiy hamda farmatsevtika tashkilotlari faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot maqsadi: Tadqiqotning asosiy maqsadi psixotrop moddalar aylanmasi sohasida tibbiy va farmatsevtika tashkilotlari faoliyatini takomillashtirishning tashkiliy, huquqiy va amaliy yo‘nalishlarini ilmiy asoslashdan iborat.

METODOLOGIYA.

Tadqiqotda nazariy-tahliliy, huquqiy tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, tizimli yondashuv va amaliy jarayonlarni modellashtirish usullaridan foydalanildi. Psixotrop moddalar aylanmasi bilan bog‘liq faoliyat bir-biri bilan uzviy bog‘langan bosqichlar majmuasi sifatida baholandi.

Tibbiy tashkilotlarda psixotrop moddalar bilan ishlash amaliyoti quyidagi asosiy bosqichlar bo‘yicha tahlil qilindi:

ehtiyojni aniqlash; buyurtma berish; qabul qilish; saqlash; bo‘limlarga taqsimlash;

bemorga tayinlash; sarfni qayd etish; qoldiqni nazorat qilish; maxsus hisob kitoblarini yuritish; hisobotlarni rasmiylashtirish; ichki nazorat va audit o‘tkazish.

Farmatsevtika tashkilotlarida esa psixotrop moddalarni qabul qilish, ombor sharoitida saqlash, retsept asosida berish, maxsus hisob yuritish, qoldiqlarni solishtirish va mas’ul xodimlar faoliyatini nazorat qilish masalalari o‘rganildi. Amaldagi Nizomga ko‘ra, psixotrop moddalar dorixona omborxonalarining

ISSN 3030-3907

seyflarida yoki metall javonlarda saqlanishi, davolash-profilaktika muassasasining dorixonasidagi zaxira bir oylik ehtiyojdan, bo‘limlardagi zaxira esa ikki haftalik ehtiyojdan oshmasligi kerak . Bu talab psixotrop moddalar aylanmasida ortiqcha zaxira to‘planishining oldini olish va nazoratni soddalashtirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, psixotrop moddalar hisobi sahifalari raqamlangan, ip o‘tkazib tikilgan, muassasa muhri va rahbar imzosi bilan tasdiqlangan maxsus kitobda yuritilishi belgilangan . Mazkur talablar hujjatlashtirish intizomini ta’minlash, moddalar harakatini izchil kuzatish va yo‘qotish yoki noqonuniy sarflanish holatlarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot davomida psixotrop moddalar aylanmasini takomillashtirishda quyidagi mezonlar asos qilib olindi: qonuniylik, xavfsizlik, izchillik, shaffoflik, moddiy javobgarlik, klinik asoslanganlik, farmatsevtik nazorat va elektron monitoring imkoniyati.

NATIJALAR.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, psixotrop moddalar aylanmasi tibbiy va farmatsevtika tashkilotlarida bir nechta muhim bloklardan iborat murakkab boshqaruv tizimini tashkil etadi. Ushbu tizimda har bir bosqich alohida ahamiyatga ega bo‘lib, ulardan birida yuzaga kelgan xato yoki nazoratsizlik keyingi bosqichlarga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

1. Ehtiyojni aniqlash va buyurtma berish jarayonidagi muammolar

Psixotrop moddalar bo‘yicha ehtiyojni aniqlash klinik bo‘limlarning real talabiga, bemorlar soniga, kasalliklar profili va o‘tgan davrdagi sarf ko‘rsatkichlariga asoslanishi lozim. Amaliyotda esa ayrim hollarda ehtiyoj aniq statistik tahlil asosida emas, balki taxminiy hisob-kitoblar orqali belgilanadi. Bu ikki xil salbiy oqibatga olib kelishi mumkin: birinchidan, ortiqcha zaxira hosil bo‘ladi; ikkinchidan, zarur dori vositasi yetishmovchiligi yuzaga keladi.

Ortiqcha zaxira nazorat yuklamasini oshiradi, saqlash xavfini kuchaytiradi va muddati o‘tib ketish ehtimolini oshiradi. Yetishmovchilik esa bemorga o‘z vaqtida yordam ko‘rsatish imkoniyatini cheklaydi. Shuning uchun ehtiyojni aniqlashda klinik, farmatsevtik va iqtisodiy ko‘rsatkichlarni birgalikda hisobga olish zarur.

2. Qabul qilish va saqlash jarayonlari

Psixotrop moddalarni qabul qilishda yetkazib beruvchi hujjatlari, dori vositasining nomi, dozasi, seriyasi, yaroqlilik muddati, miqdori va o‘ram butligi sinchiklab tekshirilishi kerak. Qabul qilish jarayoni komissiya yoki mas’ul shaxslar ishtirokida rasmiylashtirilsa, keyingi hisob-kitoblarda aniqlik ta’minlanadi.

Saqlash bosqichi psixotrop moddalar aylanmasining eng muhim xavfsizlik nuqtalaridan biridir. Amaldagi talablarga ko‘ra, psixotrop moddalar maxsus sharoitlarda — seyf yoki metall javonlarda saqlanishi belgilangan . Farmatsevtika korxonalarida esa psixotrop moddalar va ularni ishlab chiqarishning yarim tayyor

ISSN 3030-3907

mahsulotlari alohida jihozlangan xonalarda seyf yoki metall javonlarda saqlanishi, ish vaqti tugagach xona mas'ul shaxs tomonidan qulflanib, plombalanishi ko'rsatilgan .

Bu talablardan kelib chiqib, saqlash joylari quyidagi talablarga javob berishi lozim:

ruxsatsiz kirishdan himoyalangan bo'lishi;

moddiy javobgar shaxs belgilanib, uning vazifalari yozma tarzda rasmiylashtirilishi;

seyf yoki metall javonlardan foydalanilishi;

qoldiq miqdorlar muntazam tekshirib borilishi;

har bir kirim va chiqim hujjat bilan tasdiqlanishi;

favqulodda holatlar uchun xabar berish tartibi ishlab chiqilishi.

3. HISOBGA OLISH VA HUJJATLASHTIRISH.

Psixotrop moddalar aylanmasida hisobga olish tizimi markaziy o'rin tutadi. Chunki aynan hisob kitoblari orqali moddalar harakati, sarfi, qoldig'i va mas'ul shaxslar faoliyati nazorat qilinadi. Nizomda psixotrop moddalar hisobi maxsus kitoblarda yuritilishi belgilangan bo'lib, dorixonalarda psixotrop moddalarni hisobga olish kitobi, farmatsevtika korxonalari omborxonalarida psixotrop moddalarni hisobga olish kitobi kabi alohida shakllar nazarda tutilgan .

Amaliyotda hujjatlashtirish bilan bog'liq quyidagi muammolar uchrashi mumkin:

yozuvlarning o'z vaqtida kiritilmasligi;

qoldiq miqdorlarning real mavjud miqdor bilan mos kelmasligi;

retsept, yuk xati va hisob kitobi ma'lumotlari o'rtasida tafovut bo'lishi;

mas'ul shaxs imzosi yoki tasdiqlovchi rekvizitlarning to'liq rasmiylashtirilmasligi;

qog'oz hujjatlar yo'qolishi yoki shikastlanishi;

xatoliklarni tuzatish tartibiga rioya qilinmasligi.

Bunday holatlar nazorat organlari tekshiruvlarida jiddiy kamchilik sifatida baholanishi mumkin. Shu bois hujjat yuritish jarayoni tibbiy va farmatsevtika tashkilotlarida ichki auditning doimiy obyekti bo'lishi zarur.

4. RETSEPT ASOSIDA BERISH VA BEMORGA YETKAZISH.

Psixotrop moddalarni bemorga berish shifokor retsepti asosida amalga oshiriladi. Bu jarayonda shifokor, farmatsevt va bemor o'rtasidagi mas'uliyatli zanjir shakllanadi. Nizomga ko'ra, psixotrop moddalar tegishli ma'muriy-hududiy birlikdagi dorixonadan shu hududda joylashgan davolash-profilaktika muassasasining retsepti asosida realizatsiya qilinadi .

Retsept yozish va dori berish tizimida quyidagi masalalar muhim hisoblanadi:

retseptning to'g'ri rasmiylashtirilishi;

shifokor imzosi va muhri mavjudligi;

ISSN 3030-3907

preparat nomi, dozasi, miqdori va qo‘llash tartibining aniq yozilishi;
farmatsevt tomonidan retseptning tekshirilishi;
bemorga dori vositasidan to‘g‘ri foydalanish bo‘yicha tushuntirish berilishi;
retsept va berilgan dori miqdori o‘rtasidagi muvofiqlik.

Mazkur jarayonda farmatsevt faqat dori beruvchi shaxs emas, balki xavfsiz farmakoterapiyani ta’minlovchi muhim mutaxassis sifatida ishtirok etadi.

5. ICHKI NAZORAT VA AUDIT TIZIMI.

Tadqiqot natijalari psixotrop moddalar aylanmasida ichki nazorat tizimini kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi. Ichki nazorat faqat tekshiruv uchun emas, balki xatolarni oldindan aniqlash va profilaktika qilish uchun xizmat qilishi kerak.
Ichki audit quyidagi yo‘nalishlarda olib borilishi maqsadga muvofiq:
kirim-chiqim hujjatlarini tekshirish;
maxsus hisob kitoblarining to‘g‘ri yuritilishini baholash;
real qoldiq va hujjatdagi qoldiqni solishtirish;
retseptlarning to‘g‘ri rasmiylashtirilganini nazorat qilish;
saqlash sharoitlarini baholash;
mas’ul shaxslar faoliyatini tahlil qilish;
aniqlangan kamchiliklar bo‘yicha tuzatish choralarini belgilash.

Ichki audit natijalari rahbariyat tomonidan ko‘rib chiqilishi, kamchiliklar bo‘yicha yozma topshiriqlar berilishi va ularning bajarilishi qayta nazorat qilinishi lozim.

MUHOKAMA.

Psixotrop moddalar aylanmasi sohasida tibbiy va farmatsevtika tashkilotlari faoliyatini takomillashtirish ko‘p yo‘nalishli yondashuvni talab qiladi. Bu yerda faqat hujjatlarni to‘g‘ri yuritish yoki seyfda saqlash yetarli emas. Tizim samaradorligi klinik asoslangan tayinlash, farmatsevtik nazorat, huquqiy tartibga rioya qilish, zamonaviy axborot texnologiyalari va xodimlar malakasining uyg‘unligiga bog‘liq.

Birinchi muhim yo‘nalish — psixotrop moddalar aylanmasida xavfga asoslangan boshqaruv tizimini joriy etishdir. Barcha psixotrop moddalar bir xil darajadagi xavfga ega emas. Ularning farmakologik ta’siri, qo‘llanilish sohasi, sarf hajmi, noqonuniy muomalaga chiqib ketish ehtimoli va saqlash sharoitlariga qarab nazorat darajasi belgilanadi. Shunday yondashuv nazorat resurslarini eng xavfli nuqtalarga yo‘naltirish imkonini beradi.

Ikkinchi yo‘nalish — elektron hisob yuritish va raqamli monitoring tizimini joriy etishdir. Hozirgi sharoitda ko‘plab tashkilotlarda hisob kitoblari qog‘oz shaklida yuritiladi. Bu esa xatolik, kechikish, yozuvlarning noto‘g‘ri kiritilishi yoki hujjatlarning yo‘qolishi xavfini oshiradi. Elektron tizim quyidagi afzalliklarga ega bo‘lishi mumkin:

ISSN 3030-3907

kirim va chiqimlarni real vaqt rejimida qayd etish;
qoldiq miqdorlarni avtomatik hisoblash;
yaroqlilik muddati yaqinlashayotgan preparatlar bo‘yicha ogohlantirish berish;
retseptlar va sarf ma’lumotlarini bog‘lash;
mas’ul xodimlarning harakatlarini elektron iz qoldirish orqali nazorat qilish;
hisobotlarni avtomatik shakllantirish.

Biroq elektron tizim qog‘oz hujjatlarni birdaniga to‘liq almashtirishi emas, balki bosqichma-bosqich integratsiya qilinishi lozim. Dastlab ichki elektron reyestrlar, keyinchalik hududiy va respublika darajasida yagona monitoring tizimi joriy etilishi mumkin.

Uchinchi yo‘nalish — xodimlar malakasini oshirish. Psixotrop moddalar bilan ishlashda shifokor, farmatsevt, katta hamshira, bo‘lim mudiri, ombor mudiri va rahbar xodimlarning har biri o‘z vazifasini aniq bilishi zarur. Malaka oshirish kurslarida quyidagi mavzular yoritilishi lozim:
psixotrop moddalar aylanmasining huquqiy asoslari;
retsept yozish va rasmiylashtirish qoidalari;
saqlash va hisobga olish talablari;
qoldiq nazorati;
ichki audit tartibi;
noqonuniy muomalaga chiqib ketish xavfining oldini olish;
bemorga farmatsevtik maslahat berish.

To‘rtinchi yo‘nalish — tashkilot ichida javobgarlik chegaralarini aniq belgilash. Psixotrop moddalar bilan ishlashda “umumiy javobgarlik” emas, balki har bir bosqich uchun aniq mas’ul shaxs bo‘lishi kerak. Masalan, qabul qilish uchun ombor mudiri, saqlash uchun moddiy javobgar shaxs, klinik tayinlash uchun shifokor, bo‘lim ichidagi sarf uchun katta hamshira, umumiy nazorat uchun rahbar yoki farmatsevtik nazorat bo‘limi javobgar bo‘lishi mumkin. Bunday yondashuv xatolik yuz berganda sababni aniqlash va uni bartaraf etishni osonlashtiradi.

Beshinchi yo‘nalish — dorixona va tibbiy tashkilot o‘rtasidagi axborot almashinuvini kuchaytirish. Psixotrop moddalar retsept asosida berilgani uchun shifokor yozgan retsept, dorixona tomonidan berilgan dori va bemorning real ehtiyoji o‘rtasida muvofiqlik bo‘lishi kerak. Bu jarayonda retsept blankalari, shifokorlarning imzo va muhr namunalarini yangilab borish, noto‘g‘ri rasmiylashtirilgan retseptlar bo‘yicha tibbiy tashkilotga qayta aloqa berish muhimdir.

Oltinchi yo‘nalish — zaxira miqdorini optimallashtirish. Amaldagi talabga ko‘ra, davolash-profilaktika muassasasining dorixonasida psixotrop modda zaxirasi bir oylik ehtiyojdan, bo‘limlarda esa ikki haftalik ehtiyojdan oshmasligi kerak . Bu talabni amalda to‘liq bajarish uchun har oyda sarf tahlili o‘tkazish,

ISSN 3030-3907

mavsumiy ehtiyojni hisobga olish va ortiqcha zaxira shakllanishiga yo‘l qo‘ymaslik lozim.

Yettinchi yo‘nalish — farmatsevtik maslahat va bemor xavfsizligini kuchaytirish. Psixotrop moddalar bemorga berilganda farmatsevt bemorga preparatni qabul qilish tartibi, dozani oshirmaslik, boshqa dori vositalari bilan o‘zaro ta’sir ehtimoli, nojo‘ya ta’sirlar va shifokor nazoratisiz qabulni davom ettirmaslik haqida tushuntirish berishi zarur. Bu nafaqat farmatsevtik xizmat sifatini oshiradi, balki noto‘g‘ri foydalanish xavfini kamaytiradi.

Takomillashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar

Tadqiqot natijalari asosida psixotrop moddalar aylanmasi sohasida tibbiy va farmatsevtika tashkilotlari faoliyatini takomillashtirish uchun quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

Har bir tibbiy va farmatsevtika tashkilotida psixotrop moddalar bilan ishlash bo‘yicha ichki standart operatsion tartiblar ishlab chiqilishi kerak.

Psixotrop moddalar bo‘yicha ehtiyoj real sarf, bemorlar soni va klinik yo‘nalishlar kesimida hisoblanishi lozim.

Qabul qilish, saqlash, berish va hisobga olish jarayonlari bo‘yicha mas’ul shaxslar buyruq bilan belgilanib, ularning javobgarlik chegaralari aniq ko‘rsatilishi zarur. Psixotrop moddalar faqat belgilangan saqlash joylarida — seyf yoki metall javonlarda saqlanishi va ularga kirish cheklangan bo‘lishi kerak. Maxsus hisob kitoblari o‘z vaqtida, to‘liq va xatosiz yuritilishi lozim. Har haftalik yoki kamida oylik qoldiq solishtirish amaliyoti yo‘lga qo‘yilishi kerak. Ichki audit natijalari yozma rasmiylashtirilib, rahbariyat tomonidan ko‘rib chiqilishi zarur. Xodimlar uchun psixotrop moddalar aylanmasi bo‘yicha muntazam o‘quv-seminarlar tashkil etilishi kerak. Elektron hisob yuritish tizimlari bosqichma-bosqich joriy etilishi maqsadga muvofiq. Retsept yozish, berish va saqlash jarayonida shifokor, farmatsevt va tibbiy tashkilot o‘rtasida qayta aloqa mexanizmi kuchaytirilishi lozim. Preparatlarning yaroqlilik muddati, seriyasi, qoldig‘i va sarfi doimiy monitoring qilinishi kerak. Aniqlangan kamchiliklar bo‘yicha profilaktik choralar ishlab chiqilib, ularning ijrosi nazorat qilinishi zarur.

XULOSA.

Psixotrop moddalar aylanmasi tibbiy va farmatsevtika tashkilotlari faoliyatida alohida nazorat talab qiladigan muhim yo‘nalish hisoblanadi. Ushbu moddalar tibbiyot amaliyotida zarur terapevtik vosita bo‘lsa-da, ularning noto‘g‘ri qo‘llanilishi yoki nazoratsiz muomalaga chiqib ketishi jiddiy salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shu sababli psixotrop moddalar bilan ishlash jarayoni yagona kompleks boshqaruv tizimi sifatida tashkil etilishi zarur.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, psixotrop moddalar aylanmasida eng muhim bosqichlar ehtiyojni aniqlash, buyurtma berish, qabul qilish, saqlash,

ISSN 3030-3907

hisobga olish, retsept asosida berish, bo‘limlar kesimida sarfni nazorat qilish va hisobot yuritishdan iborat. Ushbu bosqichlarning har biri aniq hujjatlashtirilgan, mas’ul shaxslar bilan ta’minlangan va ichki nazorat tizimi orqali doimiy kuzatib borilishi lozim.

Amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar psixotrop moddalar bilan ishlash tartibini belgilab bergan bo‘lib, tashkilotlar oldida ushbu talablarni amaliyotga sifatli tatbiq etish vazifasi turadi. Xususan, psixotrop moddalarni maxsus saqlash joylarida saqlash, zaxira miqdorini belgilangan me’yorlardan oshirmaslik, hisob kitoblarini maxsus shakllarda yuritish va retsept asosida berish kabi talablar tizim xavfsizligini ta’minlaydi.

Faoliyatni yanada takomillashtirish uchun elektron hisob yuritish, xavfga asoslangan ichki audit, xodimlar malakasini oshirish, standart operatsion tartiblarni ishlab chiqish, zaxira monitoringini kuchaytirish va farmatsevtik maslahat xizmatini rivojlantirish zarur. Bunday yondashuv psixotrop moddalar aylanmasida qonuniylik, shaffoflik, xavfsizlik va samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. “Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar to‘g‘risida”. Manba: Lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 29-oktabrdagi 472-son qarori. “O‘zbekiston Respublikasida giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarning muomalada bo‘lish tartibini belgilab beruvchi nizomlarni tasdiqlash to‘g‘risida”. Manba: Lex.uz.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi tegishli tartib hujjati. “Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarni saqlash, realizatsiya qilish, berish, taqsimlash va hisobga olish tartibi to‘g‘risidagi nizom”. Manba: Lex.uz.
4. Мусурмонов Р.И., Эшкобилова М.Э. Анализ рынка лекарственных препаратов для медицинского применения, содержащих малые количества психотропных веществ // Research Focus International Scientific Journal. — 2025. — Vol. 4, № 1. — С. 258–261. — DOI: 10.5281/zenodo.14750747.
5. Musurmonov R.I., Eshkobilova M.E. O‘zbekiston hududida psixotrop moddalar aylanmasi: amaldagi tartib va nazorat tizimi // Veterinariya meditsinasi. — 2025. — Maxsus son 10.
6. Eshkobilova Mavjuda Ergashboyevna. Развитие фармацевтических услуг и Инновационные подходы к их эффективному Управлению в обеспечении здоровья детей в Узбекистане. «БИОФИЗИКА ВА БИОКИМЁ МУАММОЛАРИ – 2025» КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ.2025
7. Eshkobilova M, Smanova Z, Abdurakhmanov E. Selection of highly active material for semiconductor sensors of carbon monoxide, hydrogen and

ISSN 3030-3907

hydrocarbons based on individual metal oxides //The European Journal of Technical and Natural Sciences 2025. // No 6-Section 3. Chemistry.ISSN 2414-2352. стр 29-33 (02.00.00 №6)

8. Эшкобилова М.Э., Сманова З.А. Выбор оптимальных параметров получения газочувствительных плёнок на основе оксидов металлов // Universum: химия и биология : электрон. научн. журн. 2025. 12(138). URL: https://7universum.com/ru/nature/archive/item/21245 стр- 40-44. (02.00.00 №12)

9. M. Eshkobilova, Z Smanova, I Abdurakhmanov, O.Ruzimurodov, Kh. Toshpulatov, Z. Murodova, F. Kholmurzaev, E. Abdurakhmanov. Kinetics and mechanism of methane oxidation in the presence of semiconductor gas sensor material components // Zamonaviy kimyo jurnali// 1-jild, 1-son (2025): «Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti».30-12-2025.стр-1-6. (02.00.00 № 1)

10. Eshkobilova M.E., Smanova Z.A. Metan va benzin bug‘larinianiqlovchi yarimo‘tkazgichli sensorning dinamik ko‘rsatkichlari//“ Xorazm Ma’mun akademiyasi axborortnomasi.// -2/2-2026.–стр-120-122. (02.00.00 №2)

11. Eshkobilova, M.E, Sidiqova, X.G‘, Smanova, Z.A. Abduraxmanov E. Control of carbon (II) oxide from the composition of gases creation of a semiconductor sensor for.//Fan va ta‘lim integratsiyasi (integration of science and education),1.1. стр-44-57. 2023. (02.00.00 №2)